

9

Internasjonalt
energisamarbeid

9 Internasjonalt samarbeid

I dette kapitlet beskrives internasjonalt energisamarbeid på de områder som berører energi- og vassdragsforvaltningen. Internasjonalt samarbeid som retter seg spesielt mot olje og gass er ikke tatt med. Norge deltar i et omfattende internasjonalt samarbeid på myndighetsnivå om energispørsmål. Bakgrunnen for dette er blant annet økt integrasjon av elektrisitetsmarkedene på tvers av nasjonale grenser og nye utfordringer på energi- og miljøområdet.

9.1 EØS-avtalen

Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS-avtalen) trådte i kraft 1. januar 1994. Formålet med EØS-avtalen er å sikre et enhetlig økonomisk samarbeidsområde grunnlagt på felles regler og like konkurransevilkår. Gjennom EØS-avtalen deltar EFTA-landene i EUs indre marked, og i samarbeid på tilgrensende områder.

For å sikre en balansert regelverksutvikling innenfor EØS-området, er Norge forpliktet til å innlemme ny relevant EU-lovgivning i EØS-avtalen. EU er på sin side forpliktet til å ha kontakt med EFTA-landene underveis i beslutningsprosessen. EU-kommisjonen skal starte samarbeidet med eksperter fra EFTA-landene når det utvikles nytt regelverk på et like tidlig stadium som samarbeidet med eksperter fra EUs medlemsland. Informasjons- og samråingsfasen skal dekke fasen der EU-kommisjonen har fremmet sitt forslag og saken er oversendt Rådet. EØS-avtalen gir imidlertid ikke rettigheter til å delta i de forhandlinger som pågår om direktivene i Rådet.

Den formaliserte kontakt i EØS på energiområdet skjer under EØS-komiteen og mellom EFTAs arbeidsgruppe for energispørsmål og EU-kommisjonens DG TREN (Generaldirektoratet for Transport og Energi).

9.1.1 Regelverk for det indre energimarked

På elektrisitetsområdet er det så langt vedtatt et titalls forordninger, rammedirektiver og direktiver som er omfattet av EØS-avtalen. Disse har ikke påvirket hovedrammene for norsk energipolitikk.

Det har over flere år pågått et arbeid for å åpne elektrisitetsmarkedene i EU for konkurranse. Rådsdirektiv 96/92 om felles regler for det indre elektrisitetsmarked (elektrisitetsdirektivet) står særlig sentralt i denne forbindelse.

Direktivet ble vedtatt 19. desember 1996 og EU-landene hadde frist til 19. februar 1999 med implementering i sin interne lovgivning. Fra norsk side har vi gjennom organiseringen av det innenlandske kraftmarkedet gått lenger enn direktivets minstekrav til markedsåpning. Direktivet ble behandlet i EØS-komiteen i juli 2000, og norske myndigheter sendte deretter notifikasjon til ESA om at direktivet var implementert i norsk rett.

Direktivet setter mål om at aktører som til sammen står for en viss prosentandel av landenes totale elektrisitetsforbruk skal kunne handle elektrisitet fritt. Prosentandelen utvides gradvis fra

25 prosent i 1999 til 28 prosent i år 2000 og 33 prosent i år 2003. Det har vist seg at markedsåpningen i EU har gått raskere enn kravene i direktivet tilsier.

Elektrisitetsdirektivet aksepterer ulike modeller for organisering av markedsadgang. Det skilles her mellom tre modeller; forhandlet tredjepartsadgang, regulert tredjepartsadgang og enekjøper. I direktivet er det også regler for såkalte offentlige tjenesteforpliktelser; dvs. hvilke forpliktelser og oppgaver av allmenn samfunnsmessig betydning som kan pålegges kraftselskapene.

Under EU-toppmøtet i Lisboa i mars 2000, ble det lagt vekt på at takten i ulike liberaliseringsprosesser, blant annet innenfor elektrisitet, måtte økes. EU-kommisjonen tolket dette som et forsterket mandat i arbeidet med å åpne elektrisitetsmarkedene for konkurranse. Kommisjonen har lenge vært opptatt av at det opprinnelige elektrisitetsdirektivet ikke er tilstrekkelig i forhold til målet om å skape ett enhetlig indre marked for elektrisitet.

Viktige spørsmål i denne sammenheng er harmoniserte regler for tariffing av grensehandel og håndtering av flaskehals (knapphet på overføringskapasitet). Kommisjonen initierte i 1998 en uformell prosess (den såkalte Firenze-prosessen) der disse spørsmålene ble diskutert mellom representanter for blant annet medlemslandenes regulatorer, systemansvarlige nettselskaper og bransjeorganisasjoner. Norge har vært representert i diskusjonene i Firenze.

I forkant av EU-toppmøtet i Stockholm i mars 2001 la Kommisjonen fram en pakke med tiltak. For det første ble det fremmet et endringsdirektiv med forslag til endringer i elektrisitetsdirektivet (men også gassdirektivet fra 1998). For det andre ble det fremmet et forslag til forordning om betingelsene for grensehandel med elektrisitet. Forordningen tar i stor grad opp i seg de forslag som har vært drøftet gjennom Firenze-prosessen.

I forslaget til endringsdirektiv legges det opp til at alle industrikunder fritt skal kunne handle elektrisitet fra 01.01.2003 og samtlige elektrisitetsforbrukere fra 01.01.2005. Styringen av overføringssystemene skal i fremtiden ikke kunne ligge i selskap som samtidig driver produksjon og omsetning av elektrisitet ("legal unbundling"). Når det gjelder organiseringen av markedsadgangen skal regulert tredjepartsadgang være eneste modell. Dette innebærer at nettariffene må være publiserte og godkjente av nasjonale regulatorer.

Forslagene vil framover være gjenstand for politisk behandling. EU-toppmøtet i Stockholm viste at det er uenighet på enkelte sentrale punkter. Endelig vedtatte rettsakter vil være EØS-relevante.

Parallelt med de prosesser som er omtalt ovenfor har det også vært arbeidet med et direktiv om fremme av fornybare energikilder i det indre elektrisitetsmarkedet. EU-kommisjonen la her fram et forslag i mai 2000. Det overordnede målet for direktivforslaget er å øke bruken av fornybar elektrisitet i EU. EU har som mål at fornybare kilder skal dekke 12% av samlet energikonsum i 2010, og det er i den sammenheng anslått at fornybare kilder må stå for 22% av elektrisitetsproduksjonen mot om lag 13 % i dag. Oppfyllelsen av disse målene anses som viktige for at EU-landene skal kunne oppfylle sine Kyoto-forpliktelser. Direktivet er ikke ferdig behandlet.

9.1.2 Regelverk om energibruk

I EØS-avtalen inngår flere direktiver for tiltak innen energieffektivisering.

Rådsdirektiv 92/75/EØF (energimerkedirektivet) fastlegger krav om obligatoriske vareopplysninger når det gjelder husholdningsapparaters energiforbruk og støynivå. Energi-merkedirektivet omfatter husholdningsapparater som kjøleskap, fryser, vaskemaskiner, tørketromler, oppvaskmaskiner, komfyrer, varmtvannsberedere m.v. Listen over apparater kan utvides. Energimerkedirektivet er et rammedirektiv, og nærmere detaljer for hver apparattype blir fastsatt i såkalte gjennomføringsdirektiv.

Europaparlaments- og rådsdirektiv 96/57/EF omhandler energieffektivitetskrav til elektriske husholdningskjøleskap og fryser og kombinasjoner av slike.

Rådsdirektiv 92/42 av 21. mai 1992 setter krav til virkningsgrad for nye varmtvanskjeler som drives med flytende eller gassformig brensel.

Direktivene gir felles regler for merking av produkter som omsettes i EØS-området og bidrar således til å tilrettelegge for fri flyt av varer. De ovennevnte direktiver er implementert i norsk rett.

I september 2000 ble også direktiv om energieffektivitetskrav til ballaster i lystoffrør vedtatt i EU (2000/55/EC). Direktivet slår fast at bruken av de mest energiintensive ballastene i lystoffrør skal utfases gjennom to omganger i henholdsvis 2002 og 2007. Direktivet er EØS-relevant og vil bli innlemmet i EØS-avtalen.

101

9.1.3 EUs vanndirektiv

EUs rammedirektiv for vann trådte i kraft 22. desember 2000 og vil være retningsgivende og bestemmende for vannressursforvaltningen i hele Europa. Direktivet skal bidra til å bevare, beskytte og forbedre vannkvaliteten og det akvatiske miljøet og sikre en bærekraftig vannbruk. I direktivet legges det stor vekt på at ulike faktorer som påvirker vassdrag og grunnvann skal ses under ett. Det skal derfor tas utgangspunkt i en nedbørsfeltbasert forvaltning av vannressursene.

Det miljømessige målet som minimum skal oppnås betegnes som "god vannstatus" og skal nås senest 15 år etter at direktivet er trådt i kraft. Økologisk, kjemisk og kvantitetsmessig vannstatus skal defineres, klassifiseres og overvåkes. Det skal utarbeides forvaltningsplaner og tiltaksprogram.

Norge skal ta stilling til direktivet og forholdet til EØS-avtalen. Det skal videre meldes tilbake til EU hvorvidt det er behov for lovendringer eller om det er behov for spesielle tilpasninger av direktivet for norske forhold.

Direktivet vil legge viktige føringer for den framtidige vannressursforvaltningen. Kravene i direktivet antas å berøre forvaltningen etter flere lovverk og må iakttas av ulike myndigheter

og brukere av vannressursene. Direktivet skal være implementert i det enkelte lands lovverk senest 3 år etter at det er trådt i kraft.

9.2 Deltakelse i EUs energiprogrammer

I 1996 ble Norge deltaker i programmene for energieffektivisering og fornybare energikilder, SAVE og ALTENER. I 2000 ble Norge også deltaker i programmet for prognoser, studier og analyser tilknyttet arbeid i energisektoren, ETAP. Disse delprogrammene inngår i det såkalte rammeprogrammet for energi, som ble opprettet i 1998. I tillegg til ovennevnte programmer består rammeprogrammet av delprogrammene SYNERGI (internasjonalt samarbeid på energiområdet), CARNOT (ren og effektiv anvendelse av kull) og SURE (beskyttelsestiltak ved bruk av kjernekraft), jf. også kap 9.10.

Norge bidrar finansielt og er med i styringen av programmene. Norske interessenter har anledning til å søke om prosjektstøtte fra disse programmene. Dette må gjøres sammen med en eller flere partnere innenfor EU-området.

9.3 Nordisk samarbeid

De nordiske landene har en lang tradisjon for samarbeid på energiområdet. På myndighetsnivå er det etablert et samarbeid under Nordisk Ministerråd. Det er også et utstrakt samarbeid mellom de systemansvarlige nettselskapene i hvert enkelt land, jf. kapittel 5.4.

Det holdes årlige møter mellom de nordiske energiministrene. Mellom ministermøtene ledes energisamarbeidet av en embetsmannskomiteé. Under embetsmannskomiteéen er det etablert en rekke arbeidsgrupper, blant annet for elektrisitet og gass. En egen gruppe har ansvaret for å følge opp Østersjøsamrådet, jf. pkt. 9.4. Forholdet til nærområdene har blitt stadig viktigere i det nordiske samarbeidet på energiområdet de siste årene.

For ytterligere informasjon vises det til Nordisk Ministerråds hjemmesider på www.norden.org.

9.4 Østersjøsamrådet

De nordiske statsministrene avga i Bergen i 1997 en erklæring om bærekraftig energiforsyning rundt Østersjøen (Bergen-erklæringen). Erklæringen danner utgangspunktet for energisamarbeidet innenfor Østersjøregionen.

Rammene for det pågående samarbeidet, Baltic Sea Region Energy Co-operation (BASREC), ble trukket opp på energiministermøtet i Helsinki i oktober 1999. Samarbeidet ble her formalisert i sterkere grad enn tidligere og en organisatorisk struktur ble etablert. Det ble bestemt at energiministrene i Østersjøområdet og EU-kommisjonen skulle møtes ved behov. En embetsmannsgruppe (Group of Senior Energy Officials, GSEO), bestående av et medlem fra hvert land og EU-kommisjonen, fikk i oppdrag å organisere og lede arbeidet på bakgrunn av beslutninger fattet av energiministrene. GSEO har vedtatt en detaljert arbeidsplan og nedsatt fire ad hoc arbeidsgrupper. Arbeidsgruppene dekker områdene klimaendringer og energipolitikk, energieffektivitet, gassmarkeder og elektrisitetsmarkeder. Norge har sammen med Estland formannskapet i gruppen for elektrisitetsmarkeder.

11 land (Russland, Tyskland, Polen, Estland, Latvia, Litauen, Sverige, Finland, Danmark, Island og Norge) samt EU-kommisjonen deltar i samarbeidet. Tyskland har formannskapet i arbeidet fram til 1.7.2001. Russland vil overta formannskapet fra 1.7.2001. BASREC er i dag en del av samarbeidet innenfor Østersjørådet.

Kraftselskapene i Østersjøregionen har opprettet et eget samarbeid, Baltrel. Målet er å bidra til et felles marked i Østersjøregionen. Baltrel samarbeider med en tilsvarende organisasjon for gasselskapene, Baltic Gas.

9.5 Økonomisk kommisjon for Europa (ECE)

Den økonomiske kommisjonen for Europa er en del av FN. Den har en komité for bærekraftig energibruk der Norge deltar. Komitéen er en møteplass for 58 land. Her deltar både USA, Canada og Europa inkludert de fleste tidligere sovjetrepublikkene (CIS-land). Komitéen har arbeidsgrupper for energieffektivisering, gass og kull. I tillegg til at komitéen diskuterer sentrale energipolitiske spørsmål av felles interesse, fokuseres det i arbeidsgruppene på informasjonsspredning og kunnskapsoverføring mellom landene, med særlig vekt på tiltak for energieffektivisering i Øst-Europa.

9.6 Det europeiske energicharter

Det europeiske energicharter danner den politiske rammen rundt et all-europeisk energisamarbeid som inkluderer republikker i det tidligere Sovjetunionen og i de øst-europeiske landene, samt Japan og Australia.

Det europeiske energicharter ble undertegnet i desember 1991. Formålet for charteret er å bidra til langsiktig energisamarbeid, basert på prinsippene om markedsøkonomi og ikke-diskriminering.

Traktat om Det europeiske energicharteret ble undertegnet i Lisboa den 17. desember 1994. 50 land har undertegnet denne traktaten og en protokoll om energieffektivisering. Etter at 30 land hadde ratifisert avtalen om energicharteret og protokollen om energieffektivisering, trådte hele avtaleverket i kraft våren 1998. Norge har undertegnet konferansens sluttakt og undertegnet traktaten i 1995, men ennå ikke ratifisert avtalen.

9.7 Samarbeid med Russland

I 1998 vedtok Barentsrådet en handlingsplan for forbedring av energisituasjonen i den russiske delen av barentsregionen. Barentsrådet besluttet i den anledning å etablere en energi arbeidsgruppe (EWG) for å nå målene i handlingsplanen.

Arbeidsgruppens mål er å opprette kontakt og bidra til å utvikle samarbeid mellom energi eksperter, tjenestemenn, finansielle miljøer og investorer i Barentsregionen. Videre skal gruppen vurdere de muligheter energisektoren har med tanke på å forbedre levekårene for regionens innbyggere og for investeringer i området.

I hovedsak har EWG så langt konsentrert arbeidet om etablering av nettverk, informasjonsspredning og opprettelsen av 4 energieffektivitetssentre i den russiske delen av barentsregionen (Barents Energy Focal Point). I Norge har Utenriksdepartementet stått sentralt i finansieringen av dette arbeidet. Foruten Russland, deltar Finland, Sverige og Norge i EWG. Flere land, EU, ulike organisasjoner og regioner har observatørstatus.

I tillegg til arbeidet innenfor Barentssamarbeidet har Norge et bilateralt energisamarbeid med Russland. En energieffektivitetsavtale ble undertegnet i 1996. Avtalen skal legge forholdene til rette for gjennomføring av energieffektivitetsprosjekter samt utnyttelse av nye fornybare energikilder i nord-vest Russland. Kompetanseoverføring, demonstrasjonsprosjekter, utvikling av finansieringsmekanismer og informasjonsspredning er viktige elementer i samarbeidet. Formelt ligger avtalen under Norsk-Russisk energiforum som ble opprettet i 1992.

9.8 Det internasjonale energibyrået (IEA)

Energisamarbeidet i IEA omfatter 25 OECD-land. IEA ble etablert som et resultat av oljeforsyningskrisen i 1973/74 og har siden den gang utviklet seg til å bli en vesentlig del av det politiske og faglige internasjonale energisamarbeid mellom OECD-landene. Norge har en spesiell tilknytning til IEA gjennom en egen medlemskapsavtale. Avtalen innebærer at Norge ikke har de samme forpliktelser som andre land i en eventuell oljeforsyningskrise. Norge deltar likevel på lik linje med andre land i samarbeidet på en lang rekke områder og i styret og dets underkomitéer. Elektrisitets- og energieffektiviseringsprosjekter drøftes hovedsakelig under komitéen for langsiktig energisamarbeid (SLT).

Som en del av det langsiktige energisamarbeid gjennomføres det også analyser av produksjons- og etterspørselsforhold knyttet til ulike energibærere som elektrisitet, gass, kull og kjernekraft. Det pågår også arbeid i IEA innen energieffektivisering og forskning.

Energi- og miljøspørsmålene er blitt mer framtrødende på den energipolitiske dagsorden i IEA. Ikke-medlemsland har samtidig blitt viktigere for den globale utviklingen i bruk av energi.

9.9 Bistand og forvaltningsteknisk assistanse

I utviklingsland er mangel på energi et av de største hindrene for økonomisk utvikling og dermed forbedring av levestandarden for befolkningen. Eksisterende energibruk baseres ofte på en lite bærekraftig produksjonsmåte som blant annet fører til avskogning, og også til forurensning ved avbrenning av kull av lav kvalitet. Distribusjon av elektrisitet er en annen stor utfordring, som krever både kunnskap og kapital.

For å skape en fungerende elektrisitetssektor og en god vannressursforvaltning, har mange utviklingsland behov for hjelp til utvikling av et godt lovverk og administrativt apparat. God vannressursforvaltning er viktig, da vannet ofte har større verdi brukt til jordvanning enn til kraftproduksjon.

Det meste av den utøvende virksomheten når det gjelder bistand på disse områdene utføres av Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE). Arbeidet er regulert gjennom en egen

samarbeidsavtale mellom NVE og NORAD. Blant oppgavene er rådgivning til NORAD og assistanse til utviklingsland når det gjelder utvikling av lovgivning og administrativt apparat innenfor vannforvaltning og energi. NVE bistår også innenfor hydrologi, damsikkerhet og databehandling.

I 2000 arbeidet NVE på lovgivningsområdet i blant annet Bosnia, Mozambik, Namibia, Laos, Uganda, Etiopia og Palestina. Dette arbeidet bidrar til at disse landene etablerer et moderne lovverk, hvor norske erfaringer med energilov og vassdragslovgivning legges til grunn. Dette gir grunnlag for en mer effektiv forvaltning og skal sikre vertslandenes interesser vedrørende energiressursene og samtidig stimulere til investeringer og bærekraftig utvikling.

9.10 Forskning og utvikling

I tillegg til den nasjonale forskningen deltar Norge i en rekke internasjonale forskningsprogrammer på energisektoren.

Nordisk energiforskningsprogram er i sin fjerde programperiode (1999-2002) etablert som institusjonen Nordisk energiforskning (NEFP) og vil utgjøre en del av Nordisk Ministerråds organisasjon. Programmets langsiktige hovedmål er å bidra til en kostnadseffektiv reduksjon av energiforbruket og utvikling av ny fornybar og mer miljøvennlig energiteknologi. Dette skal skje gjennom å styrke basis- og spisskompetansen innen utvalgte energirelaterte områder ved nordiske universiteter, vitenskapelige høyskoler og andre forskningsinstitusjoner, samt ved å skape et fungerende forskernettverk mellom de nordiske landene. Det skal også fokuseres på Norden og Nordens nærområder, dvs. Østersjø-regionen og enkelte arktiske områder. Tildeling av stipendier og lønnsbidrag til forskerstuderenter og forskere samt fremme nordisk mobilitet blant forskere står sentralt.

Gjennom *International Energy Agency (IEA)* deltar Norge i en rekke energiforskningsprogrammer og -prosjekter innen sluttbrukerteknologier, fornybare energiteknologier og informasjonsutveksling.

Norge deltar også gjennom EØS-avtalen som fullverdig medlem i *EUs 5. rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling (1998-2002)*, hvor vi på energisiden deltar i programmet ENERGIE som dekker forsknings- og demonstrasjonsaktiviteter innenfor områdene "Cleaner Energy Systems, Including Renewables" og "Economic and Efficient Energy for a Competitive Europe". Arbeidet i 2001 vil, foruten tildeling av prosjektmidler, være knyttet til utformingen av innholdet i 6. rammeprogram (2002-2006).